

Patrycja Bryczek-Wróbel*, Maciej Moszczyński**,
Wiesława Załoga***

ODPORNOŚĆ POLSKIEJ ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ NA ROSYJSKĄ PROPAGANDĘ ROZPOWSZECHNIANĄ PRZEZ INTERNET W PIERWSZYCH MIESIĄCACH KONFLIKTU ZBROJNEGO ROSJA–UKRAINA

Streszczenie

W artykule opisano temat oddziaływania na świadomość społeczną w początkowej fazie konfliktu zbrojnego. Jako studium przypadku wykorzystano działania towarzyszące konfliktowi zbrojnemu między Federacją Rosyjską a Ukrainą, a obserwowaną populację stanowili internauci w Rzeczypospolitej Polskiej. Aby zbadać wpływ rosyjskiej dezinformacji na kształtowanie świadomości społecznej Polaków, wykorzystano dane z narzędzia Google Trends. Natomiast słowa kluczowe do analizy zostały predefiniowane ze wsparciem sztucznej inteligencji zaszytej w algorytmach Chat GPT-4. Efektem analizy jest wykazanie wysokiej odporności świadomości społecznej Polaków na próbę zmian jej pozytywnej postawy wobec pomocy humanitarnej i wojskowej dla walczącej Ukrainy w pierwszych dniach rosyjskiej inwazji w lutym 2022 roku.

Słowa kluczowe: świadomość społeczna, propaganda, *fake news*, dezinformacja

Wstęp

Utrzymanie ładu społecznego w społeczeństwie demokratycznym, w warunkach coraz większego różnicowania się społeczeństw ludzkich pod wpływem masowych migracji, konfliktu zbrojnego i wojny informacyjnej, stanowi poważne wyzwanie. Jednym z filarów niezbędnych dla zachowania stabilności społecznej jest zapewnienie jednostkom subiek-

* Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie, e-mail: patrycja.bryczek-wrobel@wat.edu.pl, ORCID: 0000-0001-7154-7335.

** Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie, e-mail: maciej.moszczyński@wat.edu.pl, ORCID: 0000-0003-3005-263X.

*** Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie, e-mail: wieslawa.zaloga@wat.edu.pl, ORCID: 0000-0001-7758-0187.

tywnego poczucia bezpieczeństwa i wzajemnego zaufania społecznego¹. W tym celu istotne jest budowanie świadomości o przynależności do silnej i sprawnej wspólnoty, która w obliczu zagrożenia zagwarantuje odpowiednią reakcję i ochronę przed kryzysem², weźmie odpowiedzialność za byt i rozwój jej członków i zapewni warunki do budowy więzi społecznych pomiędzy jednostkami³. Szczególnie istotne jest kształtowanie spójnej świadomości społecznej tej wspólnoty. Czym jest owa świadomość? Według definicji słownikowej, świadomość jest to zdolność zdawania sobie sprawy w kategoriach pojęciowych z tego, co jest przedmiotem postrzegania, doznawania; to najwyższy poziom rozwoju psychicznego charakterystyczny dla człowieka⁴. Na świadomość jednostki wpływ mają aktualne i minione społeczne formy życia człowieka, a jej istnienie przejawia się zarówno w nośniku, jak i w podmiocie⁵.

Świadomość społeczna nie jest jednak wyłącznie sumą świadomości poszczególnych członków społeczności. Zdaniem filozofa i socjologa Émile Durkheima to byt samodzielny, wyposażony w cechy, których mogą być pozbawieni członkowie społeczeństwa⁶. Można ją zdefiniować jako ogół idei, poglądów, przekonań wspólnych dla całych grup, klas, społeczeństw, wyznaczony przez ich byt społeczny. W ujęciu Durkheima świadomość społeczna obejmuje treści i formy wyobrażeń dotyczące rzeczywistości zarówno materialnej, społecznej, jak i transcendentalnej, czyli całość poglądów naukowych, filozoficznych, ideologicznych, politycznych, prawnych, religijnych, etycznych, estetycznych, które składają się na sposób myślenia i kulturę umysłową danego społeczeństwa.

Socjolog Piotr Sztompka zauważa jeszcze jedną istotną cechę świadomości społecznej – nie jest ona wyłącznie dobrowolna. To realnie obowiązujące zasady, które są nie tylko wpajane, ale także egzekwowa-

¹ I. Zychowicz, E. Halista-Telus, *Poczucie bezpieczeństwa i zaufania społecznego w obliczu pandemii*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2021, nr 43, s. 91–105; W. Pokruszyński, *Współczesne bezpieczeństwo narodowe*, „Kultura i Polityka”, 2009, nr 5, s. 175–188.

² P. Bryczek, *The State as a Subject and at the Same Time a Guarantor of Security* [w:] *Non-Military Aspects of Security in the European Union*, red. T. Szczurek, Warszawa 2014, s. 79–92.

³ J. Potlulski, *Emile Durkheim o państwie i polityce – socjologia Emile'a Durkheima i problemy transformacji społecznej*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica”, 2020, nr 21, s. 76–95.

⁴ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1981, t. III.

⁵ L. Ostasz, *Teoria świadomości i podświadomości*, Kraków 1996, s. 8.

⁶ *Durkheim Émile*, Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl> (7.07.2023); A. Karnat-Napieracz, *O świadomości jako socjologicznej kategorii teoriopoznawczej*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2009, nr 2, s. 23–44.

ne przez społeczny nacisk⁷. Podobną zależność widzi Stanisław Ossowski, który stwierdza, że wypracowany zbiór pojęć, wyobrażeń, przekonań, ocen, typowy dla ludzi w pewnym środowisku, ulegać będzie wzmocnieniu, ponieważ postrzegamy go jako wspólny z innymi⁸. W takim ujęciu elementy świadomości społecznej będą miały istotny wpływ na sposób działania, a nawet myślenie członków danej zbiorowości, nawet mimo faktu, że świadomość społeczna nigdy nie istnieje w próżni, więc pojawia się na bazie istniejących w społeczeństwie struktur, które tworzą ludzie działający i myślący racjonalnie⁹.

Z definicji wynika zatem, że kształtowanie i wpływanie na świadomość społeczną będzie mieć istotny wpływ na działanie i procesy polityczne oraz decyzyjne danego społeczeństwa. Dlatego manipulacja świadomością społeczną narodu przez zewnętrznych aktorów może spowodować działanie wbrew własnym interesom. Dlatego w dalszej części artykułu autorzy postarają się udzielić odpowiedzi na pytanie: czy i w jakim stopniu świadomość społeczna jest podatna na zmianę w wyniku działań dezinformacyjnych i zewnętrznej, wrogiej propagandy w krótkim okresie. W tym celu autorzy przeprowadzą analizę działań Federacji Rosyjskiej w europejskiej sferze informacyjnej, podejmowanych w trakcie pierwszych 100 dni od agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2022 roku.

Metody badawcze

Aby odpowiedzieć na główne pytanie problemowe artykułu, do analizy wybrano wpływ rosyjskiej dezinformacji na społeczeństwo polskie. Ze względu na fakt, że istnieje w nim przekonanie o konieczności wspierania Ukrainy (jest to korzystne geopolitycznie dla Polski), ale relacje polsko-ukraińskie są naznaczone trudnym dziedzictwem historycznym¹⁰, polska przestrzeń informacyjna wydaje się podatnym gruntem na wywieranie wpływów.

⁷ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 656.

⁸ E. Mokrzycki, *Ossowski's Conception of the Social Sciences*, „The Polish Sociological Bulletin”, 1974, nr 29, s. 27–32.

⁹ S. Kozyr-Kowalski, *Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo*, Poznań 1999.

¹⁰ S. Jasińska, *Wojna w Ukrainie szansą na pożegnanie hegemonii Stanów Zjednoczonych?*, „Alcumena. Pismo Interdyscyplinarne”, 2022, nr 2, s. 47–55; W. Możgin, *Ukraina jako pole rywalizacji Rosji z Zachodem*, „Przegląd Geopolityczny”, 2023, nr 44, s. 71–85; M. Siekierka, *Pamięć polityczna a pamięć społeczna w kształtowaniu się relacji polsko-ukraińskich po 1991 r.*, „Przegląd Zachodni”, 2014, nr 2, s. 241–254.

Do przeprowadzania analizy, w pierwszym etapie, wykorzystano narzędzia i dane typowe dla nauk o bezpieczeństwie, m.in. kwerendy danych z roczników statystycznych i innych źródeł danych statystycznych oraz kwerendy literatury naukowej w zakresie przedmiotu badań, głównie według bazy: Web of Science i Scopus. Druga faza badawcza polegała na wykorzystaniu algorytmów sztucznej inteligencji zaszytych w narzędziu organizacji OpenAI, będącym zaprogramowanym modelem językowym wytrenowanym na dużych internetowych zbiorach danych: Generative Pre-trained Transformer 4 (Chat GPT-4)¹¹. Celem użycia GPT-4 było uzyskanie syntezy różnorodnych kontekstów z możliwie szerokiego spektrum danych internetowych dotyczących najtrudniejszych obszarów relacji pomiędzy społeczeństwami polskim i ukraińskim. Wstępnie wytypowane obszary tematyczne i związane z nimi „słowa klucze” miały pełnić w dalszym etapie rolę „wskaźników” potencjalnych tematów – punktów zapalnych.

Faza trzecia badania polegała na zweryfikowaniu skuteczności działań dezinformacyjnych poprzez sprawdzanie zestawów słów kluczowych, które wpisywali internauci w wyszukiwarce Google. Wykorzystano do tego narzędzie „Google Trends”, umożliwiające śledzenie popularności określonych słów kluczowych lub fraz w określonym czasie i regionie geograficznym¹².

Wyniki i dyskusja

Badanie zmiany wyuczonych postaw i wartości zapisanych w „świadomości społecznej” jest zadaniem potencjalnie mierzalnym. Należy jednak dobrze zdefiniować parametry obserwacji obiektu. Dlatego w niniejszym artykule zawężono obserwację do świadomości społecznej Polaków, natomiast ze względu na specyfikę działań dezinformacyjnych analizowanymi bodźcami oddziaływania były media internetowe.

Aby rozstrzygnąć, czy działania rosyjskiej propagandy były skuteczne, zastosowano miernik oddziaływania w postaci częstości wpisywania danego hasła w wyszukiwarce internetowej, skorelowany w czasie z okresem wystąpienia nasilonego oddziaływania propagandy. Założono, że działania dezinformacyjne były skuteczne wówczas, gdy ich odbiorcy zainteresowali się propagowanymi treściami na tyle, aby dalej zgłębiać ich tematykę. Oznacza to wystąpienie dodatniej korelacji pomiędzy datą działań dezinformacyjnych a aktywnością internautów w wyszukiwar-

¹¹ OpenAI Collective Work GPT-4 Technical Report, Cornell University, <https://arxiv.org> (2.09.2023); OpenAi GPT-4, The Verge, <https://www.theverge.com> (2.09.2023).

¹² M. Kuchta, *Najpopularniejsze wyszukiwarki internetowe*, KS, <https://ks.pl> (2.09.2023).

kach internetowych dotyczącą danego tematu. Mając jednak na względzie, że dotarcie dezinformacji do internautów nie musi oznaczać automatycznej zmiany ich świadomości społecznej (tak jak czytanie albo szukanie w Internecie informacji o Marksie i Engelsie nie uczyni nas automatycznie socjalistami), autorzy skonfrontowali wzrost ilości zapytań odnoszących się do badanych haseł z wybranymi komunikatami z badań CBOS, które cyklicznie analizowały stosunek mieszkańców Polski wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 roku.

Badanie bodźców oddziaływania dezinformacji i propagandy

Kształtowanie zbiorowej świadomości jest złożonym procesem i przejawia się pod postacią różnych głosów i opinii w społeczeństwie¹³. Oznacza to, że postawy i uczucia ludzi wobec siebie nawzajem są wieloaspektowe, zależne od osobistych doświadczeń, narracji historycznych i kontekstów społeczno-politycznych. Trudno wybrać jeden najważniejszy aspekt, który buduje świadomość społeczną polskich internautów wobec Ukraińców.

Aby uniknąć stronniczości, przeprowadzono rozmowę z algorytmem sztucznej inteligencji CHAT GPT 4 udzielającym odpowiedzi na podstawie wyuczonych danych pobranych z Internetu, których zasięg sięga końca 2022 roku. Algorytm otrzymał pytanie: Jak Polacy postrzegają Ukraińców? W odpowiedzi wytypował następujące obszary wpływające na postrzeganie Ukraińców przez Polaków:

- Historia – wyjaśniając, że Polacy i Ukraińcy mają skomplikowaną historię ze szczególnym uwzględnieniem II wojny światowej, kiedy doszło do tragicznych wydarzeń, takich jak rzeź wołyńska.
- Zbliżenie po 2014 roku – spowodowane aneksją Krymu w 2014 roku, która spotkała się z jednoznacznym potępieniem ze strony Polski i wyrazami solidarności z Ukraińcami wielu osób w Polsce.
- Praca zarobkowa i migracja – lawinowy wzrost liczby pracowników z Ukrainy sprawił, że Polacy zaczęli postrzegać Ukraińców jako pracowitych i chętnych do integracji.
- Kultura i tradycja – algorytm zauważył, że istnieje wiele podobieństw kulturowych i tradycyjnych między Polską a Ukrainą. Muzyka, taniec, kuchnia – w wielu aspektach oba narody mają wspólne korzenie, co może budować mosty zrozumienia.
- Polityka – związek Ukrainy z Unią Europejską, NATO oraz stosunki z Rosją są tematami często omawianymi w Polsce. Polski rząd i większość społeczeństwa popiera aspiracje euroatlantyckie Ukrainy.

¹³ M. Goldberg, *Social conscience. The ability to reflect on deeply-held opinions about social justice and sustainability*, University of Brighton, <http://brighton.ac.uk> (2.09.2023).

- Edukacja i młodzież – w odniesieniu do współpracy edukacyjnej, wymiany studenckiej oraz programów dla młodzieży, które sprzyjają budowaniu pozytywnego wizerunku i zrozumienia między oboma narodami.

Bazując na analizie źródeł zajmujących się *fact-checkingiem* oraz portali śledzących dezinformację, wytypowane zostały dwa obszary (z wyżej wymienionych), które w tamtym okresie były szczególnie eksploatowane przez rosyjską dezinformację, tj. historia oraz praca i migracja¹⁴. Następnie wytypowano trzy zestawy słów kluczowych odnoszące się do wskazanych obszarów, które posłużyły do dalszej analizy w narzędziu Google Trends. Każdy zestaw zawierał kilka słów o podobnym znaczeniu, ponieważ internauci mogli wykorzystać różne słowa do wyszukiwania tych samych treści.

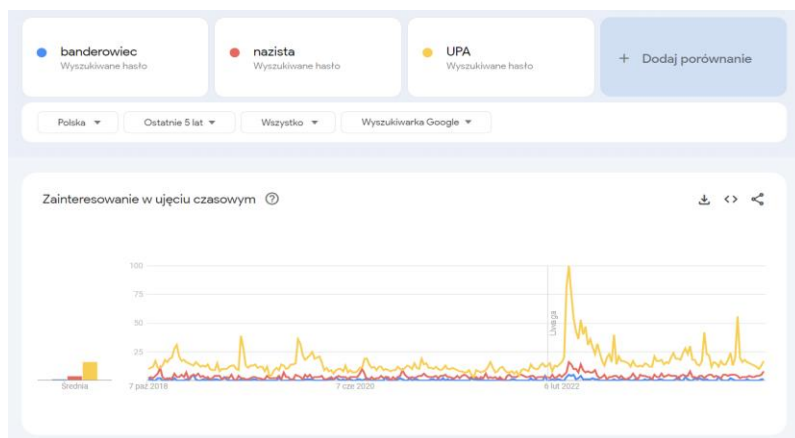
Zestaw pierwszy dotyczył postrzegania narodu ukraińskiego, rządu i ukraińskiego wojska przez Polaków. Zawierał on pojawiające się w materiałach dezinformacyjnych stwierdzenia, w których określano Ukraińców jako „banderowców” i „nazistów”, a także słowo ściśle związane z banderowcami, czyli „UPA”. Należy wyjaśnić, że w Polsce określenie „banderowcy” ma wydźwięk pejoratywny, powiązany z pamięcią o zbrodniarzach, którzy uczestniczyli w ludobójstwie Polaków na Wołyniu i w Małopolsce¹⁵. W propagandzie ZSRR określenie „banderowiec” było również wykorzystywane, aby pokazać brutalność ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego. Skrót „UPA” rozwija się natomiast jako Ukraińska Powstańcza Armia, czyli zbrojne ramię OUN-B, które odpowiada za masowe mordy ludności polskiej w latach 1943–1944. Trzecie słowo, „nazista”, zostało wybrane nie przez przypadek, ale ze względu na to, że w początkowych dniach konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w materiałach dezinformacyjnych szczególnie często pojawiało się twierdzenie, że większość Ukraińców i ukraińskich żołnierzy to naziści¹⁶.

Sprawdzenie słów kluczy pokazuje wzrost zapytań dla każdego ze słów kluczowych, co dowodzi, że polscy internauci zwiększyli swoje zainteresowanie poszukiwaniem tych pojęć (szczególnie w okresie od 27 lutego do 5 marca).

¹⁴ *Report a Ukraine-Related Disinformation Tsunami Hit Europe In March*, European Digital Media Observatory, <https://edmo.eu> (2.09.2023); *Targets Of Ukraine-Related Disinformation Become Clearer In April*, European Digital Media Observatory, <https://edmo.eu> (2.09.2023); *Disinformation narratives about the war in Ukraine*, European Digital Media Observatory, <https://edmo.eu> (2.09.2023).

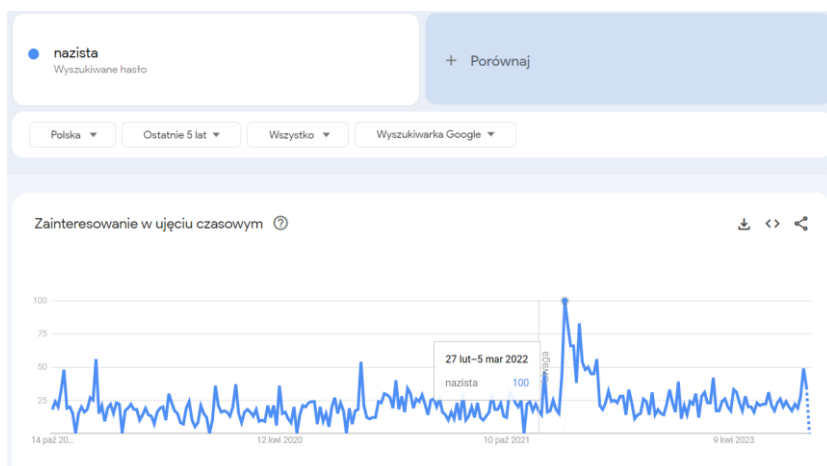
¹⁵ G. Motyka, D. Libionka, *Antypolska akcja OUN-UPA 1943–1944. Fakty i interpretacje*, Lublin 2002, t. 4, s. 41.

¹⁶ *Report a Ukraine-Related...*

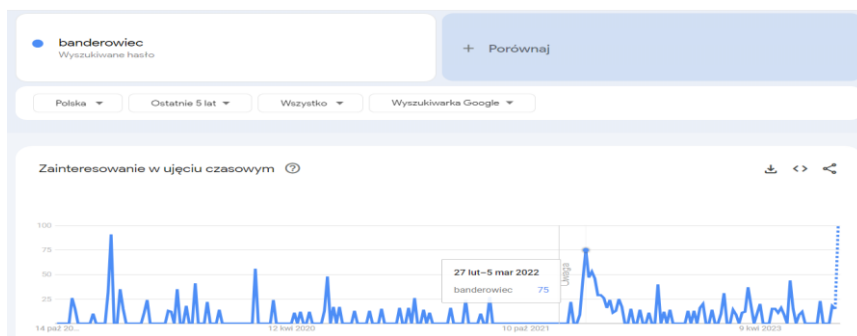


Rys. 1. Trendy Google dla słów *banderowiec*, *nazista*, *UPA*

Największym zainteresowaniem internautów cieszyło się hasło „UPA”. Jednak rozbicie zestawienia na każde hasło osobno pokazuje, że zapytania dla haseł „banderowiec” i „nazista” również przebiły 5-letnie trendy w wyszukiwaniu danego hasła. W przypadku haseł „nazista” i „UPA” ilość zapytań w wyszukiwarce Google w okresie pomiędzy 27 lutego a 5 marca była najwyższa dla obu haseł w całym badanym pięcioletnim okresie. Natomiast dla hasła „banderowiec” osiągnęła drugi najwyższy wynik. Można więc stwierdzić, że działania dezinformacyjne dotarły do internautów i były na tyle absorbujące, że skłoniły część z nich do zgłębiania pojęć dostarczonych przez kanały dezinformacji.

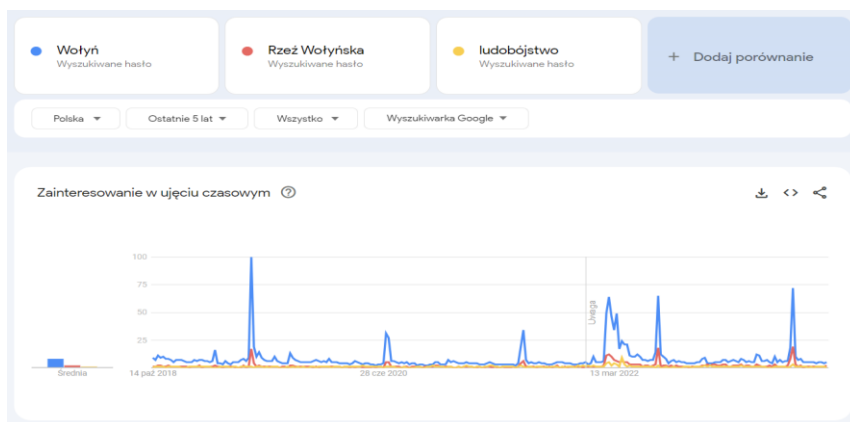


Rys. 2. Trendy Google dla słowa *nazista*



Rys. 3. Trendy Google dla słowa **banderowiec**

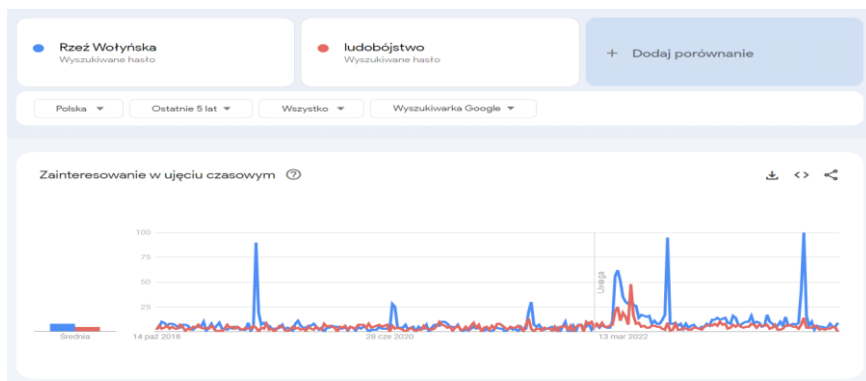
Kolejny zestaw słów kluczowych został wybrany na podstawie jednego z głównych obszarów niezgody w najnowszych stosunkach polsko-ukraińskich, tj. akcji UPA na Wołyniu, która miała na celu wyeliminowanie z regionu całej polskojęzycznej ludności. Rzeź wołyńska miała miejsce w latach 1943–1944 i było to zabójstwo Polaków dokonane przez ukraińskich nacjonalistów. Jest to temat, który budzi wiele emocji i kontrowersji zarówno w Polsce, jak i na Ukrainie, dlatego zainteresowanie nim może różnić się w zależności od regionu i perspektywy historycznej. Do wybuchu wojny na Ukrainie internauci interesowali się tym wydarzeniem przede wszystkim w czasie głównych obchodów rocznicy ludobójstwa Polaków, tj. w lipcu, co jest widoczne na rys. 4.



Rys. 4. Trendy Google dla słów: **Wołyń, rzeź wołyńska, ludobójstwo**

Wraz z otwartym konfliktem na wschodnich obszarach Ukrainy i wzmożonej pomocy udzielanej przez Polaków w stosunku do uchodźców, zainteresowanie rzezią Polaków na Wołyniu znacząco wzrosło. Do sprawdzenia, czy bolesny temat Wołynia został przywrócony w świadomości polskich internautów, wykorzystano następujące hasła: Wołyń, rzeź wołyńska i ludobójstwo.

Wyniki pokazują, że w ciągu pierwszych tygodni zarówno ilość zapytań dla haseł „Wołyń” i „rzeź wołyńska” wzrosła. Interesujące są wyniki dotyczące hasła „ludobójstwo”. Widoczne jest przebicie średniego trendu dla tego hasła po 24 lutego, ale najwyższy odczyt wystąpił w okresie od 3 do 9 kwietnia, co mogło mieć związek z odkryciem zbrodni rosyjskich żołnierzy w Buczy, która w przestrzeni informacyjnej była określana jako ludobójstwo¹⁷.

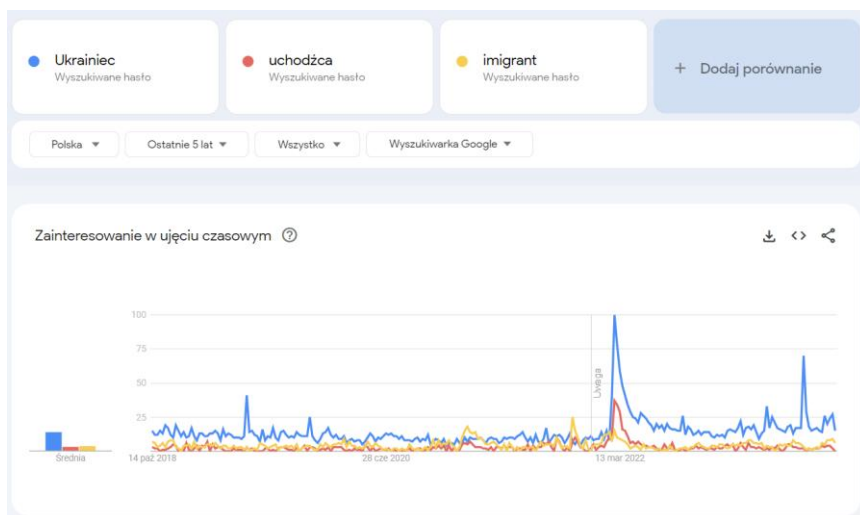


Rys. 5. Trendy Google dla słów rzeź wołyńska, ludobójstwo

Trzeci zestaw haseł został wybrany dla sprawdzenia aktywności internautów dotyczącej uchodźców z Ukrainy. Wytypowane zostały następujące hasła: „Ukrainiec”, „uchodźca” oraz „imigrant”.

Na rys. 6 widać, że w badanym okresie zdecydowanie wzrosła ilość zapytań zarówno dla haseł „Ukrainiec”, jak i „uchodźca”, osiągając 5-letnie maksimum w wynikach wyszukiwania w okresie od 27 lutego do 5 marca. Wzrost widoczny jest również dla hasła „imigrant”, jednak nie jest to najwyższy wynik w badanym okresie. Może to oznaczać, że w Polsce pojęcie imigranta mocniej kojarzy się z zajściami podczas kryzysu migracyjnego na granicy z Białorusią w 2021 roku.

¹⁷ S. Zaręba, M. Piechowska, *Masakra w Buczy. Rosyjskie zbrodnie na Kijowszczyźnie*, PISM, <https://pism.pl> (2.11.2023).



Rys. 6. Trendy Google dla słów: Ukrainiec, uchodźca, imigrant

Analiza wybranych słów kluczowych pokazuje widoczny wzrost dotyczący sprawdzanych haseł szczególnie w ciągu pierwszych 30 dni konfliktu, co może wskazywać na wpływ rosyjskiej dezinformacji na polską przestrzeń informacyjną. Pozostaje jednak wciąż pytanie: Czy te działania przełożyły się na stosunek społeczeństwa polskiego do Ukraińców? Aby je rozstrzygnąć, autorzy skonfrontowali wyniki z narzędzia Google Trends z badaniami prowadzonymi przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS).

Kształtowanie świadomości społecznej w obliczu wojny

Piotr Sztompka w swoich pracach nazwał świadomość społeczną „kulturą idealną”, ponieważ większość ludzkich działań kształtuje kultura wzorów dostarczająca wierzeń, przekonań i poglądów. Ponadto to również kultura dysponuje narzędziem, jakim jest język, bez którego formułowanie myśli i wniosków nie byłoby możliwe. Dlatego świadomość społeczna przybiera różne przejawy i formy¹⁸.

Pierwsza forma to myślenie zdroworozsądkowe, czyli powszechne w danej zbiorowości intuicyjne, wewnętrzne przeświadczenia, zapisy różnych doświadczeń, przesady często pochopne lub jednostronne, nie-

¹⁸ P. Sztompka, *op.cit.*, s. 295.

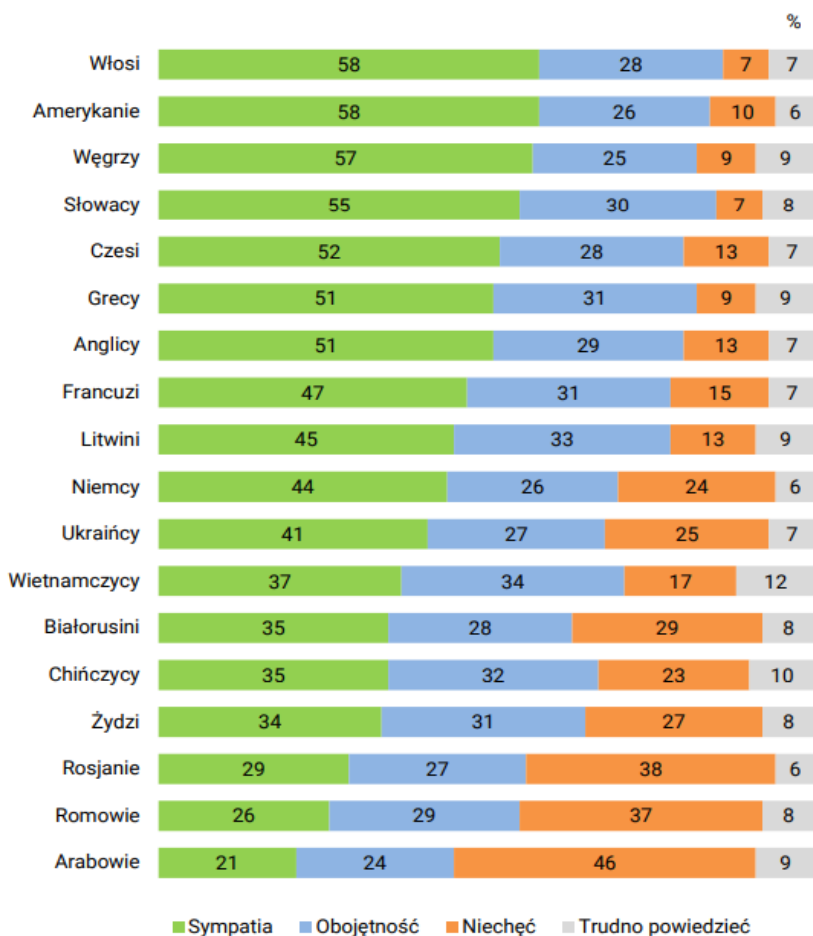
podlegające weryfikacji. Druga forma to sfera *sacrum*, czyli idee i wyobrażenia o świecie ponadnaturalnym, sprawach ostatecznych, życiu po śmierci. Trzeci składnik świadomości społecznej to ideologie, czyli zbiory, systemy idei, które służą wspieraniu, uzasadnianiu i legitymizacji pewnych interesów grupowych lub utwierdzają grupową tożsamość. Czwarty składnik świadomości społecznej to opinia publiczna, czyli całość poglądów na sprawy wspólne dla danej zbiorowości, np. ekonomiczne, polityczne, społeczne, kształtowana za pomocą mediów: prasy, telewizji, Internetu. Wiedza naukowa stanowi kolejny obszar świadomości społecznej, który podlega obowiązkowej weryfikacji w kategoriach prawdy i fałszu za pomocą odpowiednich metod badawczych. Ostatni dział świadomości społecznej stanowi twórczość artystyczna pod postacią sztuki, literatury czy muzyki.

Analiza wskazanych obszarów świadomości pokazuje, że działania wrogiej dezinformacji i propagandy w pierwszej fazie konfliktu zbrojnego najsilniej powinny oddziaływać na opinię publiczną, ponieważ jest kształtowana za pomocą mediów, ze szczególnym uwzględnieniem Internetu. Aby zweryfikować skuteczność wpływu rosyjskiej dezinformacji na polską opinię publiczną, wykorzystano wybrane komunikaty z badań opinii publicznej prowadzonych przez CBOS w okresie od stycznia do maja 2022 roku¹⁹.

Pierwsze poddane analizie badanie pt. „Stosunek do innych narodów” dotyczyło sympatii i antypatii Polaków do innych narodów, zostało przeprowadzone w dniach od 3 do 13 stycznia, a więc przed inwazją zbrojną Rosji na Ukrainę w 2022 roku. W badaniu 41% respondentów wyraziło swoją sympatię do narodu ukraińskiego, 27% obojętność, 25% niechęć, a 9% nie potrafiło wyrazić opinii. Ukraińcy zajęli dopiero 11. miejsce wśród badanych narodów. Można więc stwierdzić, że tuż przed wybuchem kolejnej wojny na wschodzie wśród Polaków przeważało pozytywne nastawienie do Ukraińców (41% ocen pozytywnych wobec 25% ocen negatywnych). Dla porównania tylko 29% osób miało pozytywny stosunek do Rosjan wobec 38% ocen negatywnych.

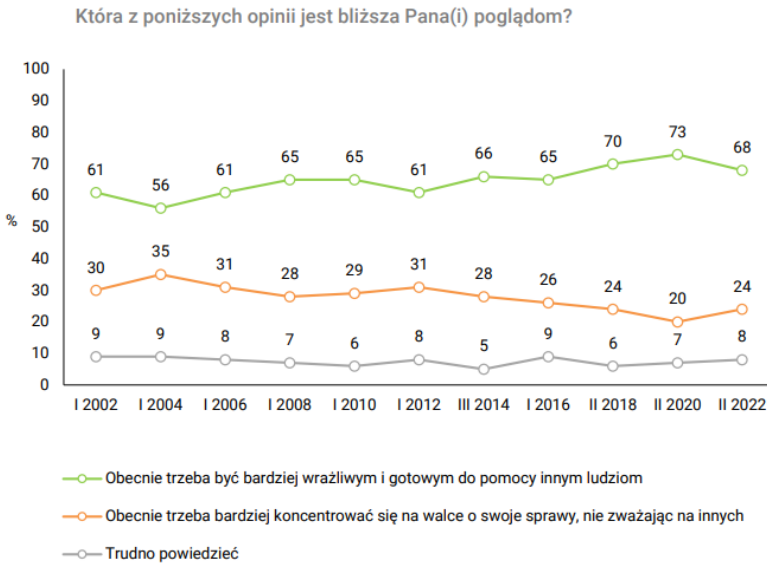
¹⁹ M. Feliksiak, *Polacy wobec uchodźców z Ukrainy. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022; M. Omyła-Rudzka, *Stosunek do innych narodów. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022, s. 12; M. Feliksiak, B. Roguska, *Polacy wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022, s. 14; A. Cybulska, *Polacy o altruizmie przed falą migracji z Ukrainy. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022, s. 8; B. Roguska, *Polacy o wsparciu dla walczącej Ukrainy. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022, s. 10.

Jak by Pan(i) określił(a) swój stosunek do innych narodów?



Rys. 7. Badanie CBOS nr 21/2022 „Stosunek do innych narodów”

Drugim analizowanym badaniem, które miało posłużyć do oceny nastrojów Polaków względem uchodźców przed wybuchem wojny, było badanie pt. „Polacy o altruizmie przed falą migracji z Ukrainy”. Zostało przeprowadzone od 31 stycznia do 10 lutego, a więc przed wybuchem wojny i nadejściem fali wojennych uchodźców z Ukrainy. Z badania wynika, że w polskim społeczeństwie przeważały oceny altruistyczne, a w 2022 roku 68% respondentów uznało, że należy być wrażliwym i gotowym do pomocy innym ludziom.

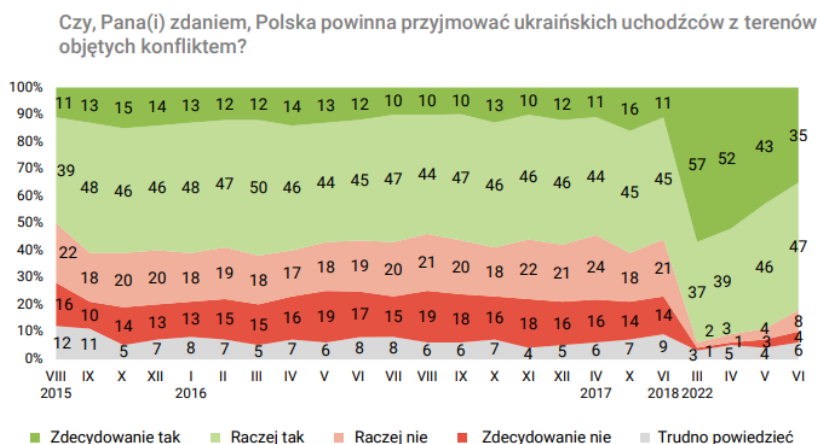


Rys 8. Badanie CBOS nr 43/2022: „Polacy o altruizmie przed falą migracji z Ukrainy”

W kolejnej fazie analizy autorzy skupili się na badaniach dotyczących akceptacji pomocy ukraińskim uchodźcom. Aby odnieść się do badanego w Google Trends okresu pierwszych 100 dni konfliktu, prześledzono badania CBOS przeprowadzone w okresie od 24 lutego do 9 czerwca, a w niektórych przypadkach rozszerzono analizę o późniejsze badania w celu skonfrontowania wcześniejszych wyników i dokonania głębszej analizy. Do tej analizy wytypowano badania o numerach 38/2022: „Polacy wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę”; 54/2022: „Polacy w wsparciu dla walczącej Ukrainy”; 62/2022: „Polacy wobec uchodźców z Ukrainy”; 73/2022: „Polacy wobec wojny na Ukrainie”; 86/2022: „Polacy w obliczu wojny na Ukrainie” oraz 33/2023: „Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny na Ukrainie”, ze względu na ich zgodność z treścią problemu badawczego podjętego w artykule.

Z przeanalizowanych badań szczególnie użyteczne dla analizy zmian w opinii publicznej (będącej elementem świadomości społecznej) Polaków było pytanie o treści: „Czy, Pana(i) zdaniem, Polska powinna przyjmować ukraińskich uchodźców z terenów objętych konfliktem?”, z jednej strony dlatego, że pytanie to pozwala ocenić nastroje wobec Ukraińców, a z drugiej strony, stosunek do azylantów z Ukrainy jest

monitorowany od 2015 roku, dlatego można z niego odczytać zmiany zachodzące w pierwszych 100 dniach konfliktu.



Rys. 9. Badanie CBOS nr 86/2022: „Polacy w obliczu wojny na Ukrainie”

Na przedstawionym w badaniu CBOS wykresie obrazującym wyniki widać, że w momencie rozpoczęcia wojny rosyjsko-ukraińskiej Polacy wyrażali najwyższe poparcie dla przyjmowania ukraińskich uchodźców od 2015 roku. W badaniu tym postawę sprzyjającą przyjmowaniu uchodźcom (suma odpowiedzi: „zdecydowanie tak” i „raczej tak”) wyraziło aż 94% respondentów, co widoczne było w początkowym okresie wojny, kiedy to Polacy wykazali się niesamowitą solidarnością z Ukrainą, przyjmując tylko w okresie marzec–kwiecień około 1 mln uchodźców z Ukrainy. Inicjatywa niesienia pomocy w dużej mierze miała charakter oddolny i była prowadzona przez wolontariuszy działających na rzecz organizacji pozarządowych²⁰.

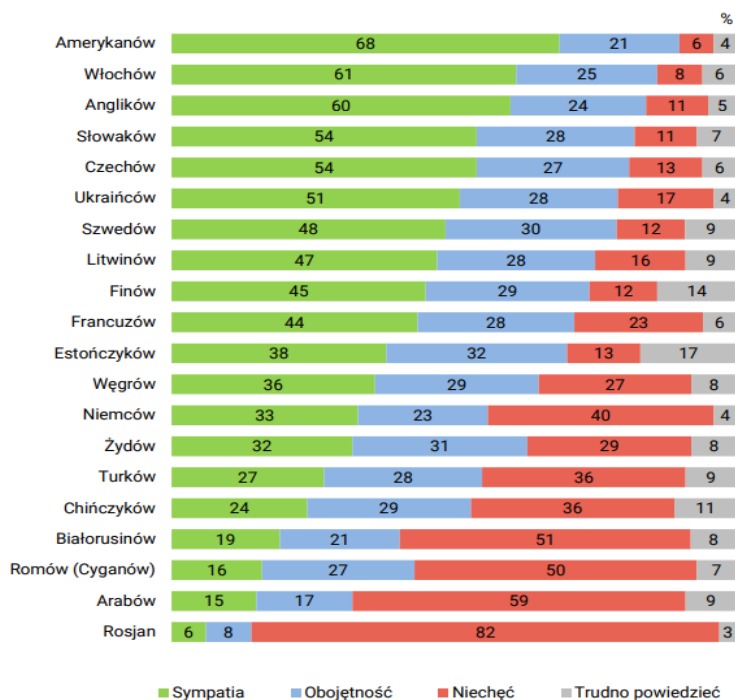
W kolejnych miesiącach poparcie zaczęło systematycznie spadać, jednak wciąż pozostawało stosunkowo wysokie (82% ogółu respondentów w czerwcu wciąż popierało przyjmowanie uchodźców), biorąc pod uwagę skalę pomocy udzieloną Ukraincom przez polskie społeczeństwo. Wynik ten wskazuje na minimalny wpływ rosyjskiej dezinformacji na życzliwość wobec przyjmowania pomocy i niesienia pomocy Ukraincom w początkowym okresie konfliktu. Potwierdza to również badanie CBOS pt. „Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny na Ukrainie” przeprowadzone niemal rok po rozpoczęciu konfliktu, które pokazało

²⁰ S. Wilk, *Mobilizacja społeczna w sytuacji powodzi w Polsce i pomocy uchodźcom wojennym z Ukrainy. Studium porównawcze*, „Praca Socjalna”, 2023, nr 38, s. 59–83.

zdecydowaną poprawę w postrzeganiu w Polsce Ukraińców. Awansowali oni z 11. na 7. miejsce w rankingu badanych narodów, a nasz stosunek do nich poprawił się (51% ocen pozytywnych wobec 17% ocen negatywnych, co oznacza wzrost sympatii o 10 punktów procentowych i spadek ocen negatywnych o 7 punktów procentowych).

Analiza danych statystycznych CBOS nie wykazała istotnego negatywnego wpływu pojawiających się w początkowej fazie wojny Rosji z Ukrainą informacji szkalujących Ukraińców na polskie postawy wobec uchodźców i pomagania Ukrainie. Co więcej, w okresie szczytowej ilości zainteresowania internautów takimi hasłami, jak „naziści”, „banderowcy” czy „rzeź wołyńska” (tj. pomiędzy 27 lutego a 5 marca) postrzeganie Ukraińców w świadomości społecznej było bardzo dobre, lepsze niż przed wybuchem wojny. Na podstawie tej analizy można stwierdzić, że świadomość społeczna Polaków w obliczu agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2022 roku nie została zmanipulowana za pomocą propagandy i dezinformacji ze strony Federacji Rosyjskiej.

Jaki jest Pan(i) stosunek do:



Rys. 10. Badanie CBOS nr 33/2023: „Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny na Ukrainie”

Zakończenie

W artykule zaprezentowano wpływ działań prorosyjskiej dezinformacji i propagandy na kształtowanie opinii publicznej w trakcie pierwszych 100 dni po rozpoczęciu pełnowymiarowej inwazji Rosji na Ukrainę (od 24 lutego 2022 roku). Wykazano, że w tym okresie wzrosło w Polsce zainteresowanie tematami inspirowanymi przez rosyjską dezinformację i propagandę, jak np.: nazista, banderowiec, UPA, rzeź wołyńska, Wołyń, Ukrainiec albo imigrant, osiągając swój najwyższy poziom w ciągu 5 analizowanych lat, co oznacza, że rosyjska dezinformacja dotarła do polskich internautów.

Jednakże wyniki badań opinii społecznej Polaków z tego okresu, przeprowadzonych przez CBOS, pokazują, że działania te nie były w stanie zmienić polskiej świadomości społecznej dotyczącej Ukraińców. W pierwszych 100 dniach wojny nasze pozytywne nastawienie do Ukraińców nie tylko nie pogorszyło się, ale uległo wzmocnieniu. Może to oznaczać, że w krótkim okresie nie da się zmanipulować świadomości społecznej. Widać zatem, że świadomość społeczna może stanowić silną barierę przed działaniami zewnętrznych podmiotów. Dlatego warto budować ją w sposób odpowiedzialny, bazując na edukacji nie tylko dzieci i młodzieży, lecz również osób dorosłych. Edukacja ta powinna mieć przede wszystkim charakter interdyscyplinarny, a co ważniejsze, międzygeneracyjny²¹, dzięki czemu świadomość społeczna będzie spójna i wolna od uprzedzeń albo szkodliwych uproszczeń.

Bibliografia

- Bryczek P., *The State as a Subject and at the Same Time a Guarantor of Security* [w:] *Non-Military Aspects of Security in the European Union*, red. T. Szczurek, Warszawa 2014.
- Cybulska A., *Polacy o altruizmie przed falą migracji z Ukrainy. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022.
- Disinformation narratives about the war in Ukraine*, European Digital Media Observatory, <https://edmo.eu> (2.09.2023).
- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl> (7.07.2023).
- Feliksiak M., *Polacy wobec uchodźców z Ukrainy. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022.
- Feliksiak M., Roguska B., *Polacy wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022.

²¹ A. Hłobil, *Ecological Education for Sustainable Development—Theory and Practice*, „Problems of Sustainable Development”, 2010, nr 5, s. 87–94.

- Hłobił A., *Ecological Education for Sustainable Development – Theory and Practise*, “Problems of Sustainable Development”, 2010, nr 5.
- Jasińska S., *Wojna w Ukrainie szansą na pożegnanie hegemonii Stanów Zjednoczonych?*, „Alcumena. Pismo Interdyscyplinarne”, 2022, nr 2.
- Karnat-Napieracz A., *O świadomości jako socjologicznej kategorii teoriopoznawczej*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2009, nr 2.
- Konończuk W., *Imperialny maksymalizm Rosji kontra upór Ukrainy [w:] Rok wojny w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich*, red. A. Eberhardt, T. Iwański, T. Konończuk, Warszawa 2023.
- Kozyr-Kowalski S., *Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo*, Poznań 1999.
- Kuchta M., *Najpopularniejsze wyszukiwarki internetowe*, KS, <https://ks.pl> (2.09.2023).
- Mokrzycki E., *Ossowski's Conception of the Social Sciences*, „The Polish Sociological Bulletin”, 1974, nr 29.
- Motyka G., Libionka D., *Antypolska akcja OUN–UPA 1943–1944. Fakty i interpretacje*, Lublin 2002.
- Możgin W., *Ukraina jako pole rywalizacji Rosji z Zachodem*, „Przegląd Geopolityczny”, 2023, nr 44.
- Omyła-Rudzka M., *Stosunek do innych narodów. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022.
- Omyła-Rudzka M., *Stosunek do innych narodów rok po wybuchu wojny na Ukrainie*, CBOS, Warszawa 2023.
- OpenAI Collective Work GPT-4 Technical Report*, Cornell University, <https://arxiv.org> (2.09.2023).
- OpenAi GPT-4*, The Verge, <https://www.theverge.com> (2.09.2023).
- Ostasz L., *Teoria świadomości i podświadomości*, Kraków 1996.
- Pokruszyński W., *Współczesne bezpieczeństwo narodowe*, „Kultura i Polityka”, 2009, nr 5.
- Potlulski J., *Emile Durkheim o państwie i polityce – socjologia Emile'a Durkheima i problemy transformacji społecznej*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica”, 2020, nr 21.
- Report a Ukraine-Related Disinformation Tsunami Hit Europe In March*, European Digital Media Observatory, <https://edmo.eu> (2.09.2023).
- Roguska B., *Polacy o wsparciu dla walczącej Ukrainy. Komunikat badań CBOS*, Warszawa 2022.
- Siekierka M., *Pamięć polityczna a pamięć społeczna w kształtowaniu się relacji polsko-ukraińskich po 1991 r.*, „Przegląd Zachodni”, 2014, nr 2.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.
- Targets Of Ukraine-Related Disinformation Become Clearer In April*, European Digital Media Observatory, <https://edmo.eu> (2.09.2023).
- Wilk S., *Mobilizacja społeczna w sytuacji powodzi w Polsce i pomocy uchodźcom wojennym z Ukrainy. Studium porównawcze*, „Praca Socjalna”, 2023, nr 38.
- Zaręba S., Piechowska M., *Masakra w Buczy. Rosyjskie zbrodnie na Kijowszczyźnie*, PISM, <https://pism.pl> (2.11.2023).
- Zychowicz I., Halista-Telus E., *Poczucie bezpieczeństwa i zaufania społecznego w obliczu pandemii*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2021, nr 43, s. 91–105. DOI 10.48269/2451-0718-btip-2021-2-005.

The Resilience of Polish Social Consciousness to Russian Propaganda Disseminated via the Internet in the First Months of the Russia-Ukraine Armed Conflict

Abstract

The article describes the contemporary mechanisms of shaping social awareness in the initial phase of an armed conflict. The analysis has been narrowed down to one of the critical areas of influence on public awareness, i.e., the impact through the mass media – particularly the Internet. As a case study, the activities related to the armed conflict between the Russian Federation and Ukraine were utilized, and the observed population consisted of Internet users in the Republic of Poland. The results were based on publicly available data from the Google Trends tool. In addition, the keywords entered into this database were predefined with the assistance of artificial intelligence tools embedded in Chat GPT-4 algorithms. The result of this analysis demonstrates the high resilience of the social awareness of Poles to the attempt to change its positive attitude towards humanitarian and military aid for fighting Ukraine in the first days of the Russian invasion in February 2022.

Keywords: social awareness, propaganda; fake news, disinformation